

■ در جست وجوی افق‌هایی دیگر

پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ و وقوع حادثه‌ای همچون جنگ تحمیلی که پس از آن رخ داد، سرآغاز تحولات عمده‌ای در ابعاد مختلف جامعه ایران شد و همان طور که می‌دانیم، هیچ رویداد فرهنگی نیست که در ارتباط با رویدادها رویدادهای اجتماعی نباشد. ارتباط شعر معاصر با انقلاب اسلامی و حوادث پیش و پس از آن نیز ارتباطی تنگاتنگ و البته دوسویه است؛ یعنی همان طور که پیروزی انقلاب اسلامی و وقوع جنگ تحمیلی بر شکل‌گیری جریان شعر انقلاب تأثیری مستقیم داشت، سال‌ها پیش‌تر نیز شاعران معاصر به‌ویژه شاعران مطرح سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ از پیشگامان مبارزه‌های مردمی علیه رژیم شاه بودند و بسیاری از آن‌ها وقوع انقلاب را در سروده‌های خود پیش‌بینی کرده بودند. به هر روی، جریان شعر انقلاب اسلامی پس از جریان‌های شعری مذکور شکل گرفت و اگر چه برخی شاخصه‌هایش را از جریان‌های پیشین به‌ارث برد و تنی چند از شاعران این جریان فزاینده، پیش از انقلاب اسلامی نیز به کار سرودن مشغول بودند، اما با ویژگی‌هایی که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد، «جریان شعر انقلاب اسلامی» هویتی منحصر به خویش یافت.

تبیین آرمان‌های انقلاب اسلامی با استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران و رواج فرهنگ دفاع در میان مردم با وقوع جنگ تحمیلی از عواملی بودند که توانستند در قوام یافتن جریان شعر انقلاب اسلامی نقشی اساسی داشته باشند. بدین ترتیب، یکی از ویژگی‌های اصلی شعر انقلاب اسلامی، بازتاب همین آرمان‌ها و فرهنگ‌ها بود. از سوی دیگر، این محتوا، فرم ویژه خود را می‌طلبید و به همین سبب، لحن شعارگونه و گزارشی در بخشی از شعرها لحن قالب شد. البته هر چه از سال پیروزی انقلاب اسلامی فاصله گرفتیم و شعر انقلاب اسلامی در پی هویتی مستقل رشد کرد، شاعران این جریان به جستجوی افق‌های محتوایی دیگر و لحنی شاعرانه‌تر برآمدند.

■ شعرها و آرمان‌ها

به طور کلی و بایک بررسی اجمالی می‌توان گفت که شعر انقلاب اسلامی دو آبشخور اصلی دارد؛ نخست همان جریان شعری که در سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ در اوج بود و دوم جریان شعر سنتی معاصر. شعر انقلاب اسلامی زبان نمادین و محتوای مبارزه محور را از گروه نخست و نیز احیای قالب‌های سنتی و بهره‌گیری از برخی شاخصه‌های شعر سنتی فارسی را از گروه دوم به میراث برد. در مجموع می‌توان برخی از مهم‌ترین

شاخصه‌های سبکی شعر انقلاب اسلامی را این گونه برشمرد: اعتقاد به رسانه بودن شعر، سادگی و همه فهم بودن زبان، نمادپردازی، رواج روحیه حماسی و مقاومت، بیان مفاهیم معنوی و عرفانی، کاربرد تلمیحات و اشارات و اساطیر ملی و دینی و... درباره مضامین شعر انقلاب اسلامی نیز اگر چه سخن بسیار می‌توان گفت، اما بهتر است به سخن دکتر محمدرضا روزبه اشاره کنیم که در کتاب «ادبیات معاصر ایران»، عمده‌ترین مضامین و محتواهای شعری شاعران انقلاب را این گونه برشمرد است: «روایت و حکایت اوضاع دوران ستمشاهی، بیان و بزرگداشت مبارزات و پایداری‌های مردمی در آن دوران، ستایش رهبری انقلاب و دیگر شخصیت‌های انقلاب، دعوت به بیداری و هوشیاری در برابر دسیسه‌های دشمنان، ستایش شهادت و شهیدان، ستایش دلاوری‌ها و ایثارگری‌های رزمندگان جبهه‌ها، دعوت به فرهنگ جهاد و شهادت، خودشناسی (احساس حسرت و حرمان در برابر شهیدان)، وطن دوستی با صبغه‌ای دینی و انقلابی، ستایش اهل بیت (ع) و پاسداشت فرهنگ عاشورا، همدردی و هم‌صدایی با نهضت‌های آزادی خواه جهان، اعتراض به مظاهر ضد ارزشی، گریز از زندگی خشک شهری و دعوت به پاکی و اصالت زندگی روستایی و...»

■ کهنه و نو در یک راه

پرکاربردترین قالب هادر میان شاعران این جریان نیز چهار قالب شعر نو، مثنوی، غزل و رباعی بود. تفاوت عمده‌ای که شعر انقلاب اسلامی با جریان‌های دیگر شعر معاصر داشت، این بود که در این جریان شعری، قالب‌های شعری سنتی و نو در کنار یکدیگر رواج داشتند و چندان از شاعران این دوره هم در سرودن شعر نو و هم در سرودن غزل و رباعی از چهره‌های شاخص به شمار می‌آمدند.

علی معلم دامغانی و احمد عزیزی با مثنوی هایشان، مهرداد اوستا و حمید سبزواری با کهن سروده هایشان در قالب‌های قصیده و غزل، نصرا... مردانی و مشفق کاشانی با غزل هایشان و شاعرانی همچون سلمان هراتی، قیصر امین پور، حسن حسینی، علی موسوی گرمارودی و... با سرودن در قالب‌های مختلف از چهره‌های شاخص شعر انقلاب اسلامی شدند. در این میان، به نظر می‌رسد نقش سلمان هراتی، قیصر امین پور و حسن حسینی منحصربه فرد است؛ چرا که این شاعران نه تنها از پیشگامان شعر انقلاب اسلامی بودند، بل که با سرودن در قالب‌های مختلفی مانند شعر سپید، شعر نمایشی، غزل و رباعی، نقش مهمی در شکل‌گیری نمودهای متفاوتی از شعر

علی معلم دامغانی و احمد عزیزی با مثنوی هایشان، مهرداد اوستا و حمید سبزواری با کهن سروده هایشان در قالب‌های قصیده و غزل، نصرا... مردانی و مشفق کاشانی با غزل هایشان و شاعرانی همچون سلمان هراتی، قیصر امین پور، حسن حسینی، علی موسوی گرمارودی و... با سرودن در قالب‌های مختلف از چهره‌های شاخص شعر انقلاب اسلامی شدند نکته روشن این است که کتاب «ده شاعر انقلاب» بیشتر از آن که در قالب یک اثر پژوهشی مستقل درباره شعر انقلاب اسلامی باشد، شبیه ویژه نامه مجله‌ای است که این شماره خود را به این موضوع اختصاص داده و همه مقاله‌ها را یک نفر نوشته است.

انقلاب اسلامی و احیای قالب کهنی همچون رباعی داشتند. به جز نام‌های یاد شده، نام‌های دیگری در فرآیند شعر انقلاب حائز اهمیت هستند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: محمود شاهرخی، طاهره صفارزاده، ساعد باقری، سهیل محمودی، علیرضا قزوه، عبد الجبار کاکایی، فاطمه راکعی، محمدرضا عبد الملکیان و... این در حالی است که جریان‌های دیگر شعری نیز در ادامه جریان‌های شعری پیش از انقلاب اسلامی و به موازات این جریان به حیات خود ادامه می‌دادند و شاعران دیگری نیز در حال و هوایی خارج از جریان شعر انقلاب اسلامی به سرودن مشغول بودند.

■ ده شاعر انقلاب در یک نگاه

در حوزه نظریه پردازی، بررسی، نقد و تحلیل شعر انقلاب نیز اگر چه تا کنون مطالب پرآکنده زیادی در قالب یادداشت‌های مطبوعاتی، مقاله‌ها و آبیان کتاب نوشته شده است، اما بی‌تردید جای پژوهش‌های عمیق ادبی همچنان خالی است. بسیاری از نقدها و نظرها، چه از سوی مدافعان این جریان و چه از سوی مخالفان آن، با غرض‌های غیرادبی و به نیت پاسخ‌گویی به طرف مقابل نوشته شده‌اند و در این میان، کمترین حجم توجهات به سوی مباحث نقد ادبی، نظریه پردازی شعری، بررسی‌های سبکی، تحلیل‌های مبتنی بر روان‌کاوی ادبی و جامعه‌شناسی ادبیات و... در عرصه شعر انقلاب اسلامی بوده و تقریباً می‌توان گفت کار مهمی در این حوزه‌های پژوهشی انجام نشده است و با توجه به گذشت حدود سه دهه از شکل‌گیری این جریان شعری، خلاء این گونه مباحث همچنان به چشم می‌آید. در میان کتاب‌هایی که پیرامون شعر انقلاب اسلامی نوشته شده‌اند، «ده شاعر انقلاب» از چند نظر حائز اهمیت